

Argiilma poetika ja pidulik elu*Epp Annus*

Miks, algav päev, on argipäev su nimeks?
 Ma kuulutan su sekundid kõik imeks
 täis iluehmatust ka täna hommikul.

(Alver 2005: 312)

„Panin Nordi taldriku laisk-liisule ja võtsin teise, see oli Viru märgi ja kirjaga, veel oli üks Olümpia tass. Pesin neid ja mõtlesin, millal ma viimati neis kohtades käisin. Siis läksin tuppa tagasi. Seisin keset tuba, und ei olnud, aga midagi polnud enam teha, lugeda ei tahtnud. Panin muusika mängima ja pugessin tagasi voodisse.”

(Sauter 1990: 30)

Kuidas kirjutada argisest

Mind on pikemat aega vaevanud üks küsimus: mispärast on nii, et hea kirjandusteos peab sisaldama midagi erakordset? Miks juhtub kirjanduses palju enam kui ühes tavalises inimelus? Miks on romaani käivitavaks jõuks sageli ebaõnnestumine või rahulolematuse? Miks peab nii paljudes kirjandusteostes keegi vägivaldselt surema? Muidugi, eestlaste rahvuslikus mälus on niivõrd palju vägivalda, et see küsimus võib tunduda absurdne – ei saa kirjutada vägivaldset lugu küüditamistest, repressioonidest ja ilmasõdadest.¹ Ma pean silmas aga seda osa kirjandusest, mis tegeleb käesolevaga, praeguse hetkega, ja kuivõrd see on see esmane, mis meid pidevalt ümbritseb, siis võiks just see olla ka kirjanduses kõige olulisemal määral esindatud. Kui nüüdisaega käsitlev kirjandus sisaldab oluliselt rohkem vägivalda kui meie igapäevane elukogemus – kirjandus aga justkui peaks aitama meil meie endi inimlikku olemasolu paremini mõista –, kas pole siis kirjandus mingis mõttes puudulik, kas ta ei liigu vales suunas? Kas ei peaks kirjandus, kui ta tahab meid meie oma argise elukogemuse kaudu kõnetada, vältima erakordset?²

Jah, aga romaan peab lugejat köitma. Ja mitte ainult: romaan peab ka oma kirjutajat köitma, või muidu jääks ta pooleli. Kirjanik, kui ta tahab kirjutada argiromaan, seisab just

---

1 Omaette eetiline küsimus on muidugi, kas vägivaldaajastu kujutamisel utreerida see absurdini, lisada veel armumõrvasid ja armastatu surnukeha aastakümnetepikkust säilitamist kõõgiseina taga.

2 1980. aastatel kogus populaarsust olmekirjandus, ent huvitaval kombel on sellest suundumusest praeguseks jäänud kultuurimällu vaid hägune mälestus mingist värvitust ollusest. Ka nüüdiskultuuris üllitatakse olmekirjanduslikke tekste, mõni neist satub ka päevalehtede tähelepanu orbiidile, aga siiski on tuntav vahe kirjanduslikult väheütleivate olmeliste proosatekstide ja tõsiselt võetava kirjanduse vahel. Siinses artiklis teeme juttu just viimasest, kuigi küsimus, miks argikirjandus kipub võrdsustuma kehvalt kirjutatud kirjandusega, on ka selle artikli jaoks oluline.

selle küsimuse ees: mis peaks lugejat selles tekstis huvitama? Ja veelgi algsem küsimus: mis mind, kirjutajat, selle teksti juures sellisel viisil köidaks, et ma vabatahtlikult nõustuksin veetma tohutu hulga aega selle tekstiga koos, võrreldamatult rohkem aega kui ükskõik kui hoolikas lugeja selle tekstiga pärast ei veedaks? Nüüdiselust kirjutaja, isegi kui ta sooviks argisest elukogemusest kirjutada, seisab just selle probleemi ees: ta peab argise lugemisväärseks muutma. Kas sel põhjusel liikus Tõnu Õnnepalu oma 2008. aasta päevikus algsest proosavormist luule juurde? Sest proosas, mis kirjeldas teadlikult just nimelt argipäeva, oli küll algusest peale olemas vastus küsimusele, miks kirjutada (tellimustöö), aga teksti ei tekkinud vastust küsimusele, miks lugeda? „Flandria päevikus” tagas igapäevase elu kõitvuse ebaharilik tegevuskoht, järgneval kirjatööl polnud seda tuge enam võtta, ja mis teha, kui ausa elukirjelduse juurde ei saa ka kuidagi ühtegi laipa juurde pookida?

Romaan peab lugejat kõitma, ja tragöödia köidab. Alusta romaani mahalaskmisele reastatud surmaminejate keskelt, ja kohe on tekstil eriline kaal. Surm annab meile märku, et loos on tõsistus ja kaalu, see romaan ei tegele lihtsalt tühja-tähjaga, vaid „sügavate”, eksistentsiaalsete küsimustega. Kehvas romaanis võib selle taga tunda manipulatsiooni lugejaga: lasen temakesel ära surra, siis on lugejate meeleliigutus tagatud. Ja ongi tagatud. Aga lugejale jääb rahulolematuse, nagu oleks mõni autor käitunud kui kerglane jumal, kel pole oma loodud maailmast ja inimestest eriti sooja ega külma. Heas romaanis loob surm elule uue mõõtme, nii nagu Nikolai Baturini romaanides kristalliseerub surmaga vastamisi seistes tegelaste maailmanägemine. Ervin Õunapuu lugudes on vägivald poeetiline võte, tekstiloomelise printsiipi, Jüri Ehlvesti tegelaste kannatused tunduvad kehastavat kirjaniku enda eksistentsiaalset ängi. Mehis Heinsaare surmad on osad suuremast elutsüklist, Tõnu Õnnepalul on surma vaja jutustuse käivitajana („Piiririigis” loob roim jutustamissituatsiooni, „Printsessi” tegevus algab auto alla jäänud mehest). Kõik need surmad toimivad argise, tavalise maailma lõhkujatena. Kas selleks, et ilukirjandus saaks sündida, tuleb argisega tingimata midagi ette võtta? Võimendada kannatusi, suurendada surmasid? Aga mis muudab argise meie igapäevaelus talutavaks? Või on meie elu nii igav, et sellest romaani lugedes paneksime raamatu peagi käest?

Teine viis argist lõhkuda on mitte surma, vaid ilu kaudu. Erilise sisendusega elu kaudu. Betti Alver asendab sel viisil argise ülevaga: „Miks, algav päev, on argipäev su nimeks? / Ma kuulutan su sekundid kõik imeks” (Alver 2005: 312). Kirjanik võib, Alveri viisil ekstaatilisusse ülendudes, leida argisest neid momente, mis on erilise tähendusjõuga; nii pääseb tekst argise üksluisusest, ilma tegelasi surma saatmata. See on tunduvalt raskem tee ja näib sobivat pigem lühivormile. Ilusat hetke kirjeldavaid luuletusi leiame virnade viisi. Proosas leidub küll sageli erilise kaaluga hetki, Anton Hansen Tammsaare „Tões ja õiguses” on ülitähenduslike hetkede ühendamine romaani poeetika alustalaks,³ aga enamasti jäävad taolised hetked

3 Selle kohta vaata lähemalt Annus 2002: 287–298.

üksikuteks välgatusteks muu teksti vahel. Eesti romaanivaramus silmatorkavat argiilu rikkust otsides leiame ennekõike mälestuslikke teoseid. Ilmselt parim näide on Friedebert Tuglase „Väike Illimar”, tükk poetiseeritud argielu, kus lugu hoiab koos just nimelt imestus argiilu üle. Tagasivaatav pilk, kirjutaja ja jutustaja ajaline kaugus romaani sündmustest muudab kunagise argiilma eriliseks, eriti seetõttu, et lugu edastatakse viieaastase maailmauudistaja silmade läbi, kes nostalgilise jutustaja armust võtab iga hetke uudse ja erilisena.

Või kas ongi olemas midagi sellist, argiilu? Kui ilu astub argisesse, kas see pole siis argise lõpp? Piir „päriskirjanduse” ja ajaviitekirjanduse vahel (mille kadumisest ikka räägitakse, aga mis senini pole kuhugi kadunud) lähebki võib-olla argise ja ilu vahelt? Kui argisesse ei ulatu midagi ülendavat, siis „päris” kirjandust ei sünni. Kui ülevat ei sobi luua ilu kaudu (liiga romantiline!), siis sobib selleks surm.

Meid huvitab niisiis küsimus argisest. Mis on argise ja üleva (õõvastava, hirmsa, ilusa) suhe? Kas argine on üldse olemas? Kas seda saab ilukirjanduses tabada? Ja mida peaks argisega ette võtma kriitiline lugeja?

Mis see õieti on, argine? Argine on rutiinne. See on korduv, tüütu, see, mida tuleb teha, aga mida teed justkui vastu tahtmist ja ilma süvenemata, ilma ise seal päriselt kohal olemata. See on töö, mida ei saa kunagi lõplikult ära teha. See on koristamata köök ja pesu, mis peab pesumasinasse jõudma, see on varahommik, kui tuleb kiirustades ennast ja teisi päevaks valmis seada, see on iganädalane supikeetmine ja kartulipraadimine, ikka ja jälle koosolekutel istumine, kus midagi siiski ära ei otsustata, see on poeskäik pärast tööpäeva, kui tegelikult tahaks hoopis puhata, see on koristamine, muru niitmine, pesu nõõrile riputamine, liiklusummikus istumine või täis bussis loksumine, paberite täitmine ja arvete maksmine – kõik see, mis toimub ikka ja jälle, mis ei paku rõõmu ega rahuldust, aga mille eest pole pääsu. Igaühel on oma argiste asjade nimekiri.

Kujutagem nüüd ette romaani, mis oleks just nimelt selline, täis väsinud elamise vaeva, väikseid asjatoimetusi hommikust õhtuni. Mis paneks meid sellist kirjutist lugema? Mis paneks kirjanikku sellist romaani kirjutama? Argipäeva kirjeldusi leidub ilukirjanduses küllaga, aga need on siis kas vahepalad muu, olulisema ees või järel, sissejuhatused, kust hakkab lugu hargnema, sest miski katkestab tüütu ja argise, või siis juhtub seesama, mis juhtub Alveri luuletuses või „Väikeses Illimaris”: vaatad argist lähemalt, näed seda õieti esimest korda, ja tüütu ja koormava asemel on imeline hetk. Võtame kas või supikeetmise: tõstad külmkapist välja kana, see on kuuma suvepäeval meeldivalt jahe, vaatad, kuidas vesi potti suliseb, veepinnale tekivad kontsentrilised ringid, pesed kartuleid ja porgandeid, näed, kuidas porgandi luitunud värv muutub erksaks ja rõõmsaks, hammustad porgandi otsast tüki. Sibulad ja küüslaugud annad Ellale, kes harutab nüüd süvenenult sibulakoort lahti ja rõõmustab iga kättesaadud kooretüki üle, siis lõigud kartuleid, kartulimahla on meeldivalt jahe, juba kubiseb vesi potis väikestest mullikestest, tõstad kanakoivad vette ja jääd huviga ootama, millal saaks vahtu vee pealt ära riisuda. Tangud veerevad poti sisse rahuloleva krabinaga, siis ongi aeg kartulid ja porgandid

lisada, kui nüüd veel Ella käest mõne sibula ja küüslaugu ka saaks. Ella lubab supi sisse ühe sibula, siis pole muud kui võrgust veel sibulat juurde õngitseda, õnneks on üks küüslauk ka veel ootamas. Ja varsti podiseb supp tulel, köök täitub meeldiva koduse söögi lõhnaga, nüüd võid istuda ja koos Ellaga sibulakoori kokku korjata. Ja ongi supitegu tehtud, ainult et see polnud enam argisupp, vaid imeline pidusupp, mille valmistamise iga sekund oli omaette ime.

Või käib supitegu hoopis nii: jõuad koju, väsinud ja näljane, vaatad kella, oeh, kahekümne minuti pärast jõuavad lapsed koju ja nõuavad süüa. Tirid kanakoivad külmkapist välja, kurat, ikka veel osaliselt jääs, ah, sulavad potis üles, lased potti vett, igavene raske kolakas, keerad gaasikraani lahti, jälle ei lõõnud säde õigel ajal, nüüd viimaks lõõb. Kähku kartulid ja porgandid välja, koori kukub põrandale, lõikelaud on jälle pärast hommikusööki pesemata jäänud, tükid tulevad ebaühtlased, Ella, mul on nüüd neid sibulaid kiiresti vaja, ei saa, emme, ma pole veel valmis, kõige lõpuks kõrvetad oma käe vastu potikaant. Siis saabuvad lapsed koolist ja ütlevad, ei taha kanasuppi. Sellistki kirjeldust võib ju mõne rea lugeda, aga mitte eriti pikalt, midagi peab järgnema, mis meid, lugejaid, supist päästaks, kohev vaniljejäätis värskete maasikate ja ananassitükkidega. Narratoloogias on taoliste argikirjelduste jaoks lausa omaette mõiste, *koondav jutustus*, mil kujutatakse stseeniliselt mingit olukorda, mis kordub samasugusena pidevalt (n korda juhtunust jutustatakse ühe korra). Gérard Genette'i lemmiknäiteks on Marcel Prousti aina korduvad jalutuskäigud – need aga, teadagi, ülenevad argisest rituaaliks. Eesti kirjanduses leidub selliseid korduva kirjeldusi eriti rohkesti Mari Saadi novellides. Aga sellisel viisil elatakse kirjanduslikud elud ära väga kiiresti, näiteks Elsa lugu Mari Saadi novellis „Elsa Hermann” võetakse kokku paaril leheküljel. Otsekui polekski elu olnud – kui loosse ei tuleks muutust, kui Elsa elus ei tekiks hetk, mil rutiin katkeb. Ja see hetk on novelli sihtpunkt. Olen seda kirjeldanud kui hetke, mil Elsal tekib oma olemisega suhe, ja väitnud, et lugejal on vaja tegelast, kes midagi tahab, kel on oma olemisega suhe (Annus 2002: 157). Elsa elurutiini katkestab igatsuse sünd: „Ja järve keskel kumab miski soojalt, kutsuvalt, nagu tõuseks mahe laualambi valgus üles pinnale. Elsa südame täitis see igatsusega.” (Saat 1985: 7.) Ja alles nüüd tajub lugeja, et lugu läheb lahti. Tõsi, see hetk ongi novelli lõpp.

Kas võiksime öelda, et argine on see, kui kaob suhe oma olemisse? Kui unustad elamise ära? Argine sünnib siis, kui me ei hooli ja ei pööra tähelepanu. Kui me aga argise sees hakkame fookust teravdama, kui huvitume sellest, mis parasjagu toimub, näiteks supist, siis argine kaob. Argine korduvus võib siis muutuda rituaaliks, omandada pühaliku paiste, kinnitada elu.

Mis vahe on argisel ja rituaalsel? Kujutagem ette lapsi, kes saabuvad hommikul lasteaeda. Natuke mängimisaega, kuni kõik lapsed on saabunud, ja siis istutakse ringis vaibale ja lauldakse „Tere hommikust”. Nüüd kinnitavad lapsed kordamööda oma nimepliatsid tahvlile: Vivian, Anna, Martin, Jakob. Martin on täna kalendriabiline. Lapsed laulavad, esmaspäev, teisipäev, kolmapäev, neljapäev, reede, laupäev, pühapäev, kui laul läbi, siis seab Martin tänasele päevale ümber punase ringi.

See on rituaal. See on miski, mis kordub Anna, Viviani ja Martini jaoks igal nädalal enam-vähem täpselt ühtemoodi. Aga korduv ei tee seda veel igavaks. Rituaali kordumine kinnitab selles osalejate kokkukuulumist üksteisega ja ümbritsevaga, seob neid mineva ja tulevaga, aitab neil tajuda oma olemist ajas. Kui rituaali keskel hakkab osalejail igav, siis on rituaal läbi kukkunud ja selle asemel on argisus.

Iga korduv argitoimetus võib muutuda rituaaliks: hommikune kohvijoomine, õhtune raamatulugemine, ahju tule tegemine, isegi supikeetmine. Selleks on vaja osalejate (neid võib olla vaid üks) pühendumist käesolevale, hetke, mil, kasvõi mõneks minutiks, ei pea kiirustama kuhugi mujale, vaid võib rahulikult teha ühte asja, ja teha seda just nii kaua, et ei hakka veel igav, tähelepanu ei haju mujale, tegemist ootavatele töödele või pähe kukkumist ootavatele hädadele. Rituaal peab sisaldama tükikest naudingut, olemise mõnususust. Argine, vastupidi, on see, kust olemise mõnusus on ära kadunud rutiini ja kohustuse koorma alla.

Eesti nüüdiskirjanduse suurim argiasjatundja on küllap Peeter Sauter. Sauteri hilisemad kirjutised on teistsugused, aga „Indigo” võiks olla esmaklassiline argiromaan: see on lugu, kus rõhutatult mitte midagi erilist ei toimu, suurt sündmust ei ole, suuri tundeid ei ole, ka suuri mõtteid mitte, ja mitte keegi ei saa surma. „Indigo” sai 1990. aastate alguses populaarseks just selle tõttu, et suutis väga täpselt edasi anda ühe põlvkonna argist elukogemust.

Võiks arvata, et argise tunnet peaks edasi andma pikkade ja tüütute argieluseikade kirjeldustega. „Indigos” pole pikki argielu kirjeldusi, ja alati, kui midagi kirjeldatakse, tundub see pigem huvitav kui tüütu. „Indigos” on argise tunne saavutatud peajasjalikult seeläbi, et jutustaja tuletab lugejale pidevalt meelde, et tegelikult on kogu aeg igav: tegevust, mida lugeja loeks mõõduka huviga, saadab jutustaja hää, mis kinnitab, et on igav. Sellega hoitakse kavalalt eemale argielu ülendamise, lisaks aitavad rutiiniloomele kaasa lakooniline stiil, epiteetidest hoidumine ja ka nüüd-punktist loobumine: tekst ei alga kusagilt ja ei lõpe kusagil kindlas kohas, jutustus algab lihtsalt niisama ei tea kust, kõik, mis toimub, on rõhutatult korduv, käiakse kohtades, kus on ikka käidud, ja selgi korral ei juhtu midagi teistmoodi kui tavaliselt.

Ent kas „Indigo” peategelane on siis keegi, kellel puudub suhe oma olemisse? Tegelikult ajab minategelane taga just nimelt otsest suhet puhta olemisega, mida ei hägustaks rutiin, töökäimine, triviaalsuste vahetamine, mõttetu ja tühise kiht palja elu peal. „Ma ei saa tööle minna, mingi rutiini sisse, sest iga hetk, iga sekund mu elust on kingitud just mulle, iga hetk on taevalik ja maksab kulda” (Sauter 1990: 51). Töö on mugavdumine ja allaandmine, sest millelgi, mida „tööl” tehakse, pole vähimatki tähtsust, tööl askeldatakse selleks, et olemist kinni katta.

Töö – kõigest narkootikumidest kõige hullem. Kardan, kaua ei jõua enam vireleda, varsti hakkab tööle, mugandun. Teen seda, mida ikka tehakse. Trein mutreid, maalin maale, kontrollin bussipileteid. Teen medaleid, esindan oma teha sportivõistlustel. Unustus, vabanemine mõtlemisest, puhkus, küll on hea. Veel hullem – töötada ametis, mis on näiliselt vaimne – olla kunstnik või teadlane või midagi taolist – vastik, veel hullem näilisus, pettus.

(Sauter 1990: 113.)

Peategelane üritab argisele, tavalisele vastu astuda, aga sellest ei tule midagi välja. Puhast olemist ta saavutada ei suuda, rutiini asemel on igavus, rutiini vastu astumise rutiin, mittemidagitegemine mugandunud töötegemise asemel, voodislesimine ja sihitu ringilonkimine. Minategelane püüab suhet oma olemisega luua, aga ei tea, kuidas – sest muidugi, puhta olemisega ei saa suhestuda.

„Indigos” juhtub siiski ka olemiseintensiivsust, siin on mitmeid hetki, mis on peategelasele uudsed ja huvitavad. Need on pildid, mis jooksevad silmade eest mööda, teiste elu, kus justkui midagi toimuks, aga ei tea täpselt, mis nimelt. Nii tekivad lühikesed esiletõusvad iluja huvihetked, mis on põhimõtteliselt argised – neis ei toimu midagi erilist –, aga eristuvad siiski argisest just olemise intensiivsuse kaudu. Intensiivsus aga tekib just selle tõttu, et hetk on teadmatuses välja lõigatud, me ei tea, mis oli enne või mis tuleb pärast, ja ka käesolevast ei tea muud kui üht tähenduseta hetkemuljet:

Mööda lähevad tüdruk ja poiss, umbes kümneaastased. Poisil on leigest ilmast hoolimata seljas vana pruun nailonjope ja paksud sinised dressipüksid, ta kannab üsna rasket kotti, pea tasakaaluks vastassuunas kaldu. Tüdruk käib tema kõrval. Räägib elavalt, vahel teeb hüplevaid tantsusamme või kätega imelikke liigutusi. Eriti käelabasid keerutab ta siia ja sinna. Neil on kaasas süsimust kass. Kass kõnnib neile teeservas järele. Nad ei pööra talle tähelepanu, aga mulle tundub, et kass on neil kaasa võetud.

(Sauter 1990: 187.)

Mida lühemad need hetked on, seda teravam on vaatlusmulje. Midagi pole seletada, sest pildi ümber ei ole lugu. Taoliste hetkede olemasolu on üks viis, kuidas argitüütus loetavaks muutub. Muidugi, põhimõtteliselt pole võimalik kogu elu tüütuses mööda saata, mitte ainsatki päeva, kuigi vahel võib tagantjärele nii paista; alati leidub hetki, mil olemise intensiivsus sekkub tüütusse ja katkestab selle.

Igavus on küllap üks parimaid viise, kuidas olemise ehedust kinni katta. Aga peale igavustunde on „Indigo” jutuvestjal veel üks omadus, mis teda argimaailma külge seob: see on ihatus. Ihatus võib argimaailma vastu astuda ainult siis, kui seda saadab suur rahu. Rahu aga minategelasel pole. Ihatus on tekstis muidugi loogiliselt põhjendatud, sest pole ju midagi ihaldusväärset. Kas on see argise teine tunnus: ihatu suhe? Mari Saadi Elsa Hermanniga oli sama lugu: ta elu veeres novellis mööda täiesti ihatult. Igapäevane supikeetmine on argine, sest see asub väljaspool meie ihade ja soovide maailma.

Aga kas on ikka õige rääkida argielust Sauteri romaani näitel, kus tegelikult püütakse argise vastu välja astuda? Vahest oleks kohasem lugeda Tammsaaret? Mastaapsed kujunemisromaanid peavad paratamatult kõnelema ka argisest, just neis võiks leida argise rasket, pooleldi painajalikku atmosfääri – meenutagem kas või Ristikivi Tallinna-romaanide tegelaste aeglast allajäämist elule. „Tõe ja õiguse” esimene osa on kahtlemata lugu argielust, ja küllap tuntuimad argielu kirjeldused eesti proosas pärinevad siit. Aga eriti kui romaani esimest poolt

vaadata, siis sealsel argielul pole küll rituaali maiku, aga igav, vaevane argisus on seal ikkagi ülenenud millekski muuks. Milleks siis? Loeme Krõõda toimetustest:

Heinaaeg see oligi, mil Krõõt õieti mõistis, mis tähendab olla perenaine. Tõused ühes päikesega, lüpsad lehmad, saadad karja välja, ajad sead koplisse, koristad toad, küürid piimanõud, teed perele toitu ja viid selle heinamaale järele. Astud ja tõttad, nagu oleks sul mitu paari jalgu all. [---] Aga tööga läheb aeg lendes, päike ruttab õhtusse. Jällegi läheb perenaine kodu poole, nagu oleks tal tuli takus. Perele vaja süüa teha, sead ruugavad tänavas, sest koplis pole neil suuremat võtta, kõhud teistel tühjad kui lõntsed. Perenaist nähes karjuvad nad otse suure häälega, nagu oleksid nad mõned moonutatud lapsed. [---] kuna supp keeda poriseb, mine kapsaaeda, jookse kartulisse, [---], koobitse ja korja, kitku ja kanna, sest see on perenaise kohus. Teed ja tuuseldad hommikust õhtuni, aga tööhunnikut pole kusagil, mida kellegile näidata. Millega hommikul algad, sellega ka õhtul lõpetad.

(Tammsaare 1981: 54.)

Siin on küll kokkuvõttev kurtmine tööde pideva kordumise üle, just seesama alatine lõpetamatus, mida argisele omistasime, aga siiski pole see päris „õige” argikogemuse kirjeldus. Argise eemaldab kirjeldusest tavapäratu tempokus, Krõõda päev lendab mööda, Krõõdal on mitu paari jalgu all, tuli on takus ja kõik need jalad aina jooksevad – argisel peaks aga olema natuke aeglust ja igavust sees, tunnet, et kuidagi ega kunagi ei pääse välja, et me selle painet tunneksime. Pealegi on kogu see elu argiseks liiga kujundlik ja rütm ka liiga laulev. Ja kui me veel Andrese tööde juurde jõuame, siis muutub rügamine lausa hümniliseks:

Sügisel rabeles ta põllul kividega, ajas nad maa seest välja ja seadis puutükkidele, et võimalik oleks neid kätte saada esimese lumega: regi oli kivide vedamiseks soodsam kui vanker. Viljapuudki tõi ta mõisast ära ja istutas nad nõnda, nagu aednik õpetanud. Aga et neid rohkem sai, kui Andres tuua mõtles, siis venis ka rohtaed kavatsetust suuremaks, ulatudes kambrite otsast hulk maad nende tahagi. Akende kõrvale ja aianurkadesse pistis ta sirelid, et oleks kevadel õisi. Metsast tõi pihlakaid ja toomingaid ning ka neile leidis ta paraja paiga õuevärava kõrval ja mujal toa ümbruses.

(Tammsaare 1981: 103.)

Andrese töö on kergus sees, mis rutiini eemale peletab. Elu muudab Vargamäel vaevaliseks hoopis see, mis on väljaspool tavalist: Mari süümepeinad Jussi surma pärast ja Pearu kemlemised. Kui saaks lihtsalt tööd rügada – s.t toimetusi edasi lennutada –, siis jääks Vargamäel argise raskus tundmata. Vahest ka sellepärast, et need tööd on just nimelt elu põhisisuks, just selline rabelemine viibki unistuste Vargamäele. Kui igapäev möödub kindlas sihis toimetades, siis argine jääbki tulemata, vähemalt romaanis võib see nii olla, olgugi tööd kordumas igaveses tsükliks – sest toimetused toovad rahulduse. Või vähemalt liigutavad elu edasi, kujutletud tulevase täiusseisundi suunas.

Heidegger ja Krõoda viisud

Kujutleme nüüd, et Krõõt on oma päevase ringilendamise lõpetanud ja oma jalavarjud õöseks voodi kõrvale pannud. Lähemale astub kunstnik, olgu siis sõna- või maalikunstnik.

Jalanõude tumedast avausest väljatunginud sisemusest jõllitab tõiste astumiste vaev. Jalanõude viltuvajunud raskusse on kuhjunud visadus aeglasest käimisest üle kaugele ulatuvate ning aina samade põllupeenarde, mille kohal hõljub rauged tuul. Nahal on maapinna niiskust ja küllasust. Taldade alt libiseb läbi laskuva õhtu kaugusse väljatee üksildus. Jalanõudes väreleb maa mahavaikitud kutse, ta vaikne annetus küpseva vilja näol ning ta seletamata loobumus endast talvise põllu lagedal söödil. Läbi selle abinõu tõmbub kaebuseta kartus leivajätku pärast, sõnatu rõõm uue jagusaamise üle puudusest, vabim sünnituse tulemisest ja värin surma ähvardusest. *Maa* juurde kuulub see abinõu ning talunaise *maailmas* on ta hoitud. [---] Nii sageli, kui talunaine hilisel õhtul rängas, kuid terves väsimuses saavad kõrvale paneb ning veel tumedas hommikuhämaruses juba jälle nende järele haarab või pühapäeval neist mööda käib, teab ta kõike seda ilma vaatamata ja tähele panemata.

(Heidegger 2002: 30–31.)

Krõoda jalanõudest kuuleme „Tões ja õiguses” vaid ühe korra, kui ta oma esimesel hommikul Vargamäel läheb uue kodu maadega tutvuma: „Teekonnaks tõmbas perenaine vanad sukad jalga ja pistis tuliueed omatehtud viisud otsa” (Tammsaare 1981: 12). Saapaad Krõõt ilmselt igapäevastel toimetustel ei kandnud, oma viiskude üle ei mõtle, kuigi Krõoda viiskude kohta võiks öelda täpselt sedasama mis nimetu talunaise saabaste kohta. Krõõt lihtsalt talitab oma toimetusi. Kas ta teab sealjuures kõike seda, mida poeet-filosoof tema jalanõude kohta võinuks ütelda? Ilma vaatamata ja tähele panemata? Et kogu ta elu on imbutunud ka tema jalanõude sisse, tema käimise visadus, tema igapäevased leivamured, tema elu sünni ja surma vahel, ja selle elu püsiv seotus maaga, astumine maad mööda, elu ammutamine maast?

Võimalik, et teab. Ainult et kuna ta teab seda vaatamata ja tähele panemata, siis pole ka mingit võimalust, et ta sellest meile rääkima hakkaks. Tema eest saab tema jalavarjudest meile rääkida vaid kirjanik või poeet-filosoof, kes on neid näinud kunstniku maalitud pildil. Pildil pole muud kui saapapaar, aga õieti polegi siin jalanõudel olulist tähtsust, nende asemel võiks olla mis tahes teine abinõu, abistav asi või ese. Tegelikult võiks Krõoda viiskude või nimetu talunaise saabaste asemel siinkohal kõnelda hoopis Vargamäe laste paljastest jalgadest, jalakatete eemalolust.

Muidugi, õhtune jalgade pesemine polnud naljaasi. Varasemast kevadest saadik tõmbasid suuremad ja väiksemad põngerjad alatasa paljajalu ümber, esteks ainult õues, niipea kui seal hakkas maapinda nägema, hiljem ka põldudel, mis varem lumest vabanesid, päterdades kas või poolest säärest lumevees ja külmas poris. Hakkasid jalad seal külmetama, siis lõigati kevadise tuule ja päikese käes tahedal põllul ümber, kuni sääred kuivad ja päkad

palavad. Nüüd võis uuesti vette ja porri minna, sest seal oli palju huvitavam kui tahedal maal. Nõnda aina vaheldumisi, kuni mitte ainult labajalad, vaid ka pahklud ja sääremarjad muutusid lõhkenud kuusekoore taoliseks. Siin ja seal ilmusid kärisenud naha pragudesse verepisarad. Aga kes võis neist hoolida, kui lõõtsus kevadine tuul üle Vargamäe, kui helendas päike sinitaevas lumivalgete pilvede keskel, kui karjusid kured ja lõõritas lõokene. Keegi ei näinud neid verepisaraid jalgel enne kui õhtul pestes ja ploomirasvaga sisse määrides. Rasvatükki paisteti aeg-ajalt tule ääres, ja kui ta pealt sulama tõmbus, siis võiti jalale ja hõõruti ta seal sisse: tehti kure nairimaa ära, et seal midagi ei kasvaks. Aga kurg oskas ikka nõnda külvata, et nairid kasvasid, sest temal olid abimeheks kevadine tuul, päike, veeojad ja lauljad linnud. Nõnda pidi laste jalgu iga õhtu pesema ja määrima, ja nagu päeval olid kõik õue- ja põllunurgad naeru ja kilkamist täis, samuti kostis õhtuti igal pool tubades laste nutt, olgu Vargamäel, Hundipalul, Kingul, Raval või isegi peenel Kassiarul, sest ka sealsed lapsed armastasid kevadist tuult ja pori, päikest ja lindude laulu.

(Tammsaare 1981: 230–231.)

Nendes vaevastes ja rõõmsates jalgades paistab samuti ära argine olemasolu maa peal, igapäevastes askeldustes, valus ja rõõmus. Jalakirjeldust ümbritseva loo kaudu saab stseen tähendusraskust juurde: Mari kõneleb Maret ja Liisiga sellest, et tema on nende võõrasema ja lubab olla nende vastu niisama hea kui pärisema. Ent laste usk võõrasema headusse lööb kõikuma, kui õhtul tuleb jalgu pesta. Kas oma ema oleks seda käskinud, kui on ometi nii valus?

Nii nagu talunaine ei mõtiskle oma saabaste üle, nii ei näe ka lapsed oma mängudes ja õhtustes vaevades oma jalgu sellisel viisil, varakevadest kesksuveni küündival trajektoiril, aastast aastasse korduval ringkäigul, oma paari kõikide teiste laste jalapaaride kõrval üle kogukonna. Just sellepärast nad jäävadki kahtlema, kas Mari on neile ikka niisama hea, kui pärisema oleks olnud, sest vaevalt et pärisema oleks nende jalgadele niimoodi haiget teinud. Aga kui Maret ja Liisi oleksid sama stseeni kohta lugenud „Tõest ja õigusest”? Võimalik, et ka lapsed oleksid hakanud oma paljaid kurenairiseid jalgu teistmoodi nägema. See poleks aga siis enam täielikult argine elamine, vaid kaksikfookusega argine, argine ja argitsemine, teadlikult oma argise mina jälgimine.

Martin Heideggeri jaoks on kunstiteos see, mis peaks olemise avama, ja seda viisil, mis ühendaks endas kogu olemise tervikuna: kartuse ja rõõmu, sünni ja surma, toetumise algainetele, igatsuse ülema järele, inimliku askeldamise maa peal, minevikus, olevikus ja tulevikus. Ehk teisiti öeldes, peaks argise ära kaotama. Sest mis argisest siis veel rääkida, kui näed oma elu möödunu ja tuleva, surma ja sünni perspektiivilt? Argise asemel algab pidulik elu.

Muidugi, kui pidulikust elust püüda romaani kirjutada, siis oleks tulemuseks küllap midagi „Don Quijote” stiilis. Pidulik elu ei saa olla muud kui naeruväärne, ka filosoof ei usu otsast lõpuni piduliku elu võimalikkusse. Kui Heidegger küsib olemise järele, siis vastupidiselt Sauterile ei otsi ta puhast olemist, vaid usub, et olemine avab ennast argipäevas:

Lähenedamise ja tõlgendamise viis tuleb pigem valida nii, et olemine näitaks ennast omaenese kaudu, omaenesest lähtudes. Ja see viis peaks nimelt näitama olemist, nii nagu see on *algself* ja *enamasti* – selle läbilõikelises *argisuses*. Mitte juhuslikud ja suvalised, vaid olemuslikud struktuurid avatakse selles *argisuses*.

(Heidegger 1986: 16–17, minu esiletõst – E. A.)⁴

Millised on need olemise struktuurid, mis avanevad *argisuses*? Eelnevast mõtisklusest jõudsime mõnede *argise* näitajate juurde: ihatu elu, suhte puudumine oma olemisse, igavus, rutiin, korduvus, kohustus, lõpetamatus, rõõmu ja rahulduse puudumine. Võrreldgem neid Heideggeri pakutud olemise struktuuriga. Siin on keskne mõiste *hool*. *Hool* on inimeksistenti „eksistentiaalne tähendus” (Heidegger 1986: 41). See pole lihtsalt tegutsemine konkreetse olukorras, nagu sõbra aitamine hädas. *Hool* on inimolemise alus, meie põhiline suhe ümbritseva maailmaga, asjadega, teiste inimestega, meie endiga. *Hoole* struktuuri asetub meie heidetud maailma, mis pakub meile valmis elu, õigeks peetavaid väärtushinnanguid ja käitumismisnorme, aga ka meie avatus maailma suhtes, häälestus, mis laseb ümbritseval meile korda minna, ja arusaamine, mis võimaldab ümbritseval meieni jõuda enamal kui tajulisel viisil. Sinna kuulub ka meie teadmine, et elame oma elu surma poole ja mitte keegi ei saa surma meie eest ära surra. *Hoole* struktuur on ka lahutamatu ajast, *hool* koondab inimeksistenti tervikuks aja põhjale, sest „olemine on mõistetav ainult aja suhtes” (Heidegger 1986: 19).⁵

Siinkohal peaks lugeja hämmastuma. Kas pole *hoole* struktuur piduliku elu struktuur? Kuhu peaksid seal asetuma rutiin, igavus, ihatu, ilutus – see, mida mõistame *argisena*? Mil viisil kõnetab *hool* meie argipäeva?

Hool ütleb võib-olla seda, et pidulik elu on tegelikult alati kohal, mitte kusagil ees ootamas, vaid *argine* ise. Igapäevas varjub see arusaam korduse ja kohustuse sunni alla, kirjandus aga kipub tahes-tahmata pidulikku elu seest esile tooma; nägime ju, kuidas Sauter oli hädas igava argipäeva kirjutamisega. Kas ainuke viis, kuidas hea kirjanik saaks *argisest* kirjutada, on kõval häälel kuulutada – see on *argine*, see on igav, kas te ikka saate aru, kui igav see on? Aga milleks siis veel erakordne? Milleks siis veel vägivald?

Kas sellepärast, et pidev pidu igavaks ei muutuks? Et vältida *argise* liigset ilu? Vaevalt küll. Pigem võib erakordne aidata pidulikul esile tulla, murda läbi korduse ja kohustuse nii, et *argise* ilukülg ilmub nähtavale.

---

4 Siinne tsitaat ja talunaise saabaste kirjeldus pärinevad Heideggeri eri töödest: „Kunstiteose algupära” on „pidulikum” tekst kui varasem „Olemine ja aeg”. Ent vastu need käsitlused teineteisele ei räägi ja sestap on kõrvutused täiesti võimalikud.

5 Siinkohal pole võimalik pikalt arutleda, miks Heidegger selles struktuuris just *hoole* esiplaanile seab. Heidegger toonitab *hoole* erinevust *hoolitsemisest* ja *hoolimisest* tavatähenduses, ühe konkreetse probleemi äralahendamise mõttes. Samas rõhutab ta *hoole* erilist tähendust inimelus Hyginuse valmi abil, kus *Cura* (*Hool*) voolib valmis inimese, kellele palub Jupiterilt hinge (Heidegger 1986: 197–198).

Argisest mõeldes ja kirjutades näib rõhuva rutiini asemele astuvat kaks võimalust: pidulik ja erakordne. Pidulik ühendab argihetke eelneva ja tulevaga, loob sellele sisemise avaruse, lastes igas hetkes vastu peegeldada inimliku maailmasolu kogemust. Siin ma keedan oma suppi hilissügisel pärastlõunal, vanaemalt saadud retsepti järgi, keedan, kuni vaht akna taga langetab lehed, lumi sajab ja sulab, pungad puul, suvi käes ja järgmine sügis saabumas. Kuni pere eri suundadesse laiali hajub ja mina keedan suppi vaid selleks, et mäletada oma kunagist supikeetmist.

Erakordne (sealjuures ka vägivaldne) teravdab argise ainutiseks hetkeks nii, et sinna tekib suunatus ja iha. See on midagi muud kui piduliku elu avarolu ajas, see ei huvitu mitte argise hetke asendist ilmatervikus, vaid just nimelt siin-ja-nüüd-juhtuvast, isegi nagu manifesteerides oma ükskõiksust laiema vaate vastu, justnagu nagu endamisi öeldes: ei lähe mulle korda, kes seda suppi enne ja pärast keedavad ja millist olemasolu intensiivsust supikeetmise kaudu võib kogeda. Keedan oma suppi täna, hilisel sügiselõpu päeval, mil päike paistab kööki läbi kollaste vahtralehtede, kerges helekollases valguses. Just siis kõlab koputus uksele.

Ei, kõlab püssilask, siis karjatus, ja seejärel võtab maad vaikus.

Kirjandus

Alver, Betti 2005. Koguja. Suur luuleraamat. Tartu: Ilmamaa.

Annus, Epp 2002. Kuidas kirjutada aega. (oxymora 5). Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.

Heidegger, Martin 1986. Sein und Zeit. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Heidegger, Martin 2002. Kunstiteose algupära. Tlk Ü. Matjus. Tartu: Ilmamaa.

Saat, Mari 1985. Elsa Hermann. – Mari Saat, Õun valguses ja varjus. Tallinn: Eesti Raamat, lk 3–7.

Sauter, Peeter 1990. Indigo. Tallinn: Eesti Raamat.

Tammsaare, Anton Hansen 1981. Tõde ja õigus I. Kogutud teosed. 6. kd. Tallinn: Eesti Raamat.

Epp Annus – PhD eesti kirjanduse alal, Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur. Uurimissuunad: eesti kirjandus, argielu fenomenoloogia, kirjanduse ja filosoofia suhted.

E-post: eppannus@hotmail.com